

Kőhalmi Béla: Hangulatok az abszolutizmus idejéből.

Ezt a szót: abszolutizmus, számtalanszor magoltuk be valamely történelemtankönyv pózoló mondatával, de sohasem tudtuk igazi értelmét adni. Történelem-órákon holmi bamba misztikus fényt kapott, ellenzéki politikusok felelőtlen kirakat-beszédeiben rekedten ijesztgetett, darabont érák alatt fogatlan pedellusként félénken rémített, de soha-soha meg nem értettük, szinte máig meg nem értettük, hogy az igazi, a telivér abszolutizmus az, amely az é r z ü l e t e t üldözi, amely nem pályázik hiteles tanúvallomásokra, bűnjelkekre, tettekre, elég, ha az üldözendő benső habitusról, legyes az nemzeti öntudat, hazafias szentimentalizmus, álmodozó vagy tudós szociálforradalmárság, vagy heves békevágy, meggyőződhetett, a többi aztán a »kém«-ia dolga, mely tudomány a besúgók, bérencek, aktagyártók, szittyák s a titkos policáj konsteni eszközeivel a patriotizmusból felségsértést, a testvéri szolidaritásból hazárulást, a történelmi távlatokba illeszkedő békevágyból defaitizmust kotyvaszt és gégezsínórokkal drótozza a fazekát. Már volt egyszer efajta politikai éra, de ez a nemzedék – áporodott történelmi érzékével – nehezen ismeri fel igazi vonásait, nem izgul történelmi analógiákon és kapcsolatokon, nem öröm néki a múltba visszamenni szemnyitó tanulságokért. Ezért írhatja aztán a történetíró joggal, hogy

*

»azok, akik e korszakot nem érték, annak nyomasztó voltáról még csak fogalommmal sem bírhatnak. Útlefél nélkül faluja háttárát sem hagyhatta el senki... A levéltitok szentsége megszűnt, a bécsi cabinet-noir hatalmasan működött; a magánleveleket lemásoltatta a haditörvényszékek számára, hol aztán pléhgallérú, törekvő hadbírák az egeret elefánttá fújták fel s rokoni és baráti közleményekből s a honszeretet együttérzéséből borzadalmas összeesküvések regéjét költötték.«

1851 május 13-ikán a pálfalvi kastélyt két császári hivatalnok rohanta meg s miután azt a szó teljes értelmében feldúlta, kijelenté a grófnőnek, gróf s Teleki Blankának, hogy legyen kész, mert fogságra fog hurcoltatni. A grófnő a hírt azzal a nagy lelkinyugalommal fogadta, mely őt haláláig jellemzé. Mit tett a grófnő? Fedelet, kenyeret adott a szabadságharc bujdosóinak, szeretetei gyűjtögette az 'elkeseredett nép dalait, hazája sorsán aggódó leveleket váltott Parisban élő nővérével, aki férjét veszté a szabadságharcban. Ennyi volt a hibája, egyéb semmi, még a hosszú kutatások kinzó vallatások sem tudtak többet kisütni rá. Az Újépületnek már ekkor hírhedt 5-ik pavillonába zárták el, bűzhödt levegőjű szobában, nyomorult fekhelyen, rossz koszton tartották, – fél-évig minden kihallgatás nélkül hagyták ott. Csak 1852 márciusában kezdték meg kihallgatását. Az auditor, Bilkó, úgy tüntette fel a

grófnő egyszerű, tréfás, vagy gunyoros családi leveleit, mint amelyek egy nagyszerű, titkos összeesküvés alapját képezik. »Schon wieder das Vaterland« kiáltotta, ha a haza neve előfordult a grófnő leveleiben. Akkor tájékozottsággal bírt e férfiú a magyar dolgokról, hogy Petőfinek még 1847-ben írott »Rab oroszlán« című költeménye szintén ott szerepelt a vádiratok közt, német fordításban. A grófnőnek a forradalom előtt leánynevelő intézete volt Bilkó fejében a hazaszeretet egyértelmű lévén a forradalom eszméjével, a magyarság a rebellisséggel: a grófnő hazafiságon s nemzetiségen alapuló intézetét oly színben állítá elő, mint melyből, mint fészekből keltek ki a márciusi szabadságeszmék, különösen mert Vasvári Pál az intézet egyik tanára volt. A második vád alap az ifjúsági iratok fordítása volt, melyet újra úgy tüntetett fel, mint valóságos forradalmi propagandát és csaknem lehetetlen magunkat megóvni a nevetéstől, midőn például Lövey Klárának egy leveléből, melyben tanítványai egészségének gyengeségére utal s azt írja, hogy valóságos szizifuszi munka tanulásuk, az auditor azt hozza ki, hogy az illető azért panaszol, hogy az általa hirdetett forradalmi eszmék nem igen terjednek. A harmadik tárgyhalmazt az ezrekre menő levelek képezték, melyekből okvetlen azt akarták kihozni, hogy a grófnő Parisban lévő nővérével összeesküvést és forradalmat sző. »Eine Menge Schriften – mondja Bilkó – man glaubt viele sind um weg zu werfen: aber man nimmt ein Stückchen in die Hand, findet man sogleich wichtige Worte: Vaterland, Freiheit u. s. w. so muss alles durchgelesen werden. Ich werde blind dabei«. E »bűneiért« a grófnő 10 évi várfogsággal büntetett, melyből hat évet a kegyetlen kufsteini és laibachi várakban töltött ki, de négy évre szabadulása után börtönében szerzett betegségben meghalt. (P. S z a t h m á r y : Gr. Teleki Blanka életrajza. 69-78. 1.)

»Rajongó ifjúság, üldöző kormány és szabadítókért a háttár felé néző, elkeseredett népek mindenütt ugyanazt a nyugtalan, fantasztikus összeesküvések elképzelésére, varasára, elhívására alkalmas lelkiállapotot teremtették meg. Bonaparte Lajos Napoleon 1851 őszen, mikor a kamarákat megnyitotta, egész Európát összeesküvések és titkos társaságok aláaknázott barlangjának nevezte.« Tagadhatatlan, ebben a beteg atmoszférában voltak elvetélt lázadások, lappantak titkos társaságok, de legalább ugyanennyit mesterségesen, retorta alatt állított elő a titkos policáj, hogy a jóhiszeműeket, a rajongókat, a bűnös érzületre hajlamosokat leleplezze, fölszippantsa és ártalmatlanná tegye. Az elszánt abszolutizmus preventív intézkedése volt ez is:

»Az 1851-ik év végén az osztrák kormány értesítést kapott, hogy Erdélyben nagymérvű összeesküvés van elterjedve, mely forradalommal fenyegeti az »osztrák birodalom« lételét. A kormány, látva, hogy a katonai és polgári parancsnokság útján nem bin nyomába jönni a titkos társaságnak, báró Heydtét bízta meg ennek fölfedezésével és titkos rendőrséget is kezébe adott. Kö-

zölték Heydtével az összeesküdtek névsorát s ő felhatalmazást nyert a kutatások vezetésére. A titkos rendőrség sem bírván célt érni, mert az »összeesküvés« működése felfüggesztetvén, semmi mozgalom nem jelentkezett, egyetlen jelenség sem árulta el annak létezését: báró Heydte más utat kísérelt meg, hogy bizonyítékokhoz juthasson. Sok embert, ki vagy részvétellel volt vádolva, vagy azal, hogy tudója a dolognak s kikiről feltette, hogy ígéretes vagy fenyegetések által vallomásra lesznek bírhatók, titokban, éjjeli órákon, bizonyos megjelölt helyekre magához hivatott s mindent elkövetett, hogy belőlük szép szerével valamit kivegyen. E titokteljes összejövetelek egyik helye a fehér egyházi grófi kastély volt, mely a Haller gróftól elkoboztatott s br. Heydte rendelkezésére bocsáttatott. Ezalatt bekövetkezett Napóleon Lajos december 2. államcsínyje s az osztrák kormány az európai forradalmi szellem ellenében szilárdabbnak érezvén lába alatt a földet, elrendelte a gyanúsak elfogatását.«

»A következő napokban megkezdődtek a letartóztatások. A vádlottak elébe két iratot tettek. Egyiknek címe: Tervvázlat, másiké Évszaki-rendszer volt. A Tervvázlat egy kitörendő forradalom előrajzát foglalta magában, de az egész mű a rakoncátlan ábrándozás, a gyakorlatiatlan tapintatlanság s a gyermekes alaptalanság bélyegét hordta magán. A másik iromány egy titkos társaság elő-rajza volt, elméletileg ügyes munka, de ez is teljesen gyakorlatiatlan. A társaság élén egy láthatatlan kormány állott, melynek tagjait senki sem ismerte, de a társaság legkisebb tagja is esküvel volt engedelmességre kötve a láthatatlan kormány iránt. A beosztási időnevek személyt és területet jelentettek. E szerint Szent-István koronájának egész birodalma képezett egy esztendő. Ez alatt értetett Magyarország s értetett egyszersmind a legfőbb polgári és katonai parancsnok. Ki volt légyen e terv szerint, Kossuth-e vagy más, nem tudom.«

(Ezek az iratok már hónapok óta cirkuláltak akkor az országban, megfordultak a legkülönbözőbb rendű és rangú emberek között, eredetüket senki sem tudta. A kormány úgy akarta feltüntetni a dolgot, mintha az egész összeesküvés holmi tanárok, prókátorok s más kabátos proletárok műve volna és a birtokos és főnemes osztály abban semmi részt nem venne.)

A szervezet már most a következőkép épült volna ki.

»Az esztendő 12 hónapra oszolván, ebből Magyarországra esett kilenc hónap, Erdélyre három. E 9 illetőleg 3 hónapnak megannyi polgári és katonai főnöke volt s e két minőség egy személyben is egyesíthető volt.«

»A hónapok, így pl. Erdélynek Székelyföldi hónapja, eloszlott 4 hétre (Maros, Udvarhely, Háromszék, Csik), mindegyik hétnek megvolt saját főnöke. A hetek eloszlottak napokra, a napoknak voltak 10–12 óráik. Az órák körülbelül századosi rangban állottak, a másodpercek lettek volna a közemberek. A kinevezések az esztendő kezében lettek volna, de úgy, hogy a tagok

egymást ne ismerjék. Az esztendő kinevezte a hónapokat, ezek a heteket s így tovább, de a hónapok egymásról mit sem tudhattak, valamint semmit se tudhattak egymásról a hetek, napok, órák.«

»1851 végén a következő év január 1-ére a forradalmat várta a nép, mely egyszerre tört volna ki Parisban, Bécsben, Pesten, Kolozsvárt, Lembergben, Berlinben, szóval egész Európában. E híreket álemisszionáriusok, agent-provocateur-ök széltében-hosszában beszéltek s utoljára a jámbor székely nép, is hitte. Bár a szabály szerint senkinek sem lett volna szabad a dolgról beszélni, de azért minden látható ember, asszony, lány, gyermek a láthatatlan kormányról beszélt, mely csak idő kérdése, hogy nyíltan fellépjen, jobbágyfalván – írja Deák Farkas – az unokatestvérem malmot építtetett a Nyaradra s a faragó ácsok, amint munkájokat néztem, így szólítottak meg: »Hát úrfi, mikor üt már az óra? mikor kezd parancsolni a titkos kormány?«

»1852 februárjában a birodalom különböző pontjain történt elfogatások egy nevezetes minisztertanács tárgyát képezték, hol elhatároztatott a legkeményebb rendszabályok alkalmazása; mindazonáltal a részletekre nézve nagy véleménykülönség volt a miniszterek közt. A miniszterelnök, Schwarzenberg herceg, mindenkire kötél általi halált kívánt szabtatni, kinek csak tudomása is volt a dolgról.«

Az akkori idők u. n. »igazságszolgáltatása« azonban csak ment a maga útján s elvégezte dolgát. A foglyok egyre szaporodtak, köztük a marosvásárhelyi ref. kollégium diákjaival s egy-két tanárával s végül a szörnyű hosszú vizsgálati fogságoknak s titkos »verhőr«-öknek Ű853 végén 1854 elején egész sereg szigorú ítélet és kivégzés lett a következőse.«

»Ez az egész história, t. olvasó – így zárja le Deák Farkas könyvének bevezetését – oly hihetetlen, fantomszerű, hogy ma csakugyan semmi valószínűséggel sem látszik bírni s az ember hajlandó volna valami hóbortos álomnak képzelni, ha a végén ott nem állna a bitófa s a rideg börtön.«

A kollégiombéliek közül hármat, ifjú Horváth Károlyt, Török János tanárt és sógorát, Gálfít felakasztották; a többieket 10-20 évi várfogságra ítélték. Csak azért, mert tudtak a dolgról. (Deák F a r k a s : Fogságom története. 1869. 2-15. és 62-64. 1.)

*

Asztalunkon egymás mellett vannak hetven esztendős írások és mi újságok. Ó-rémhistóriák friss felsőéibe melléklekkel és itthoniakkal és semmi hihetetlen fantomszerűséget nem találunk benne. Igaz, egyidőben úgy éreztük, hogy értjük a negyvennyolcat és negyvenkilencet és értjük a hatvanhetet, de nem értjük, ami e két dátum közé esik. Ma már nincs meg ez az érzésünk.

*

Az egyik fővárosi kabarében betiltottak egy dalt s az igazgatóját ezer korona büntetéssel sújtották. Hátha találunk rá – alliterációs – rímet a történelem rímlexikonában:

Az ötvenesévek közepe táján »A báléj« című operában nem volt szabad lelőni III. Gusztáv (svéd) királyt, hanem e jelenetnél minden oldalról felfegyverzett rendőrök rohantak be s elfogták az összeesküvőket. Milyen kár – írja Degré Lajos –, hogy Prottmann, az akkori rendőrfőnök nem szolgálta Gusztávot, így az a népies uralkodó megmenekült volna a főurak merénylete elől. (Degré: Visszaemlékezéseim. 1883. 194. 1.) (Folytatjuk.)